

"ויותר שהיה קהלת חכם, עוד לימד
דעת את העם... דאגמריה בסימני
טעמים" (עירובין כא ע"ב)

יעקב שניידר

נוסח הטעמים בתנ"ך ברויאר ובתנ"ך קורן הבדלים ומקורות*

מבוא

כל המכיר בחשיבות הרבה של מפעל חכמי המסורה, מבקש לעצמו תנ"ך מדויק שהנוסח שלו מוגה היטב. זו הדרך הלכו בה המדקדקים בלשון המקרא בכל הדורות,¹ כאשר עמדו בפני הצורך להכריע בין נוסחים חלוקים בעניינים של קרי וכתב, חסרות ויתרות, פתוחות וסתומות, ניקוד וטעמים ועוד.

בדורנו חלה התקדמות רבה בשדה המחקר המדעי של נוסח המסורה, ומקובל לראות את תנ"ך קורן (להלן: קו)² ואת תנ"ך ברויאר (להלן: בר)³ כשני דפוסים המייצגים נוסח מקובל ומדויק. השוואת הנוסחים של שתי המהדורות הללו חושפת הבדלים שונים הקיימים ביניהם, ומעוררת תהיות באשר לדרכים שבהן קיבל הנוסח המוגש בהן את צורתו הנוכחית.

- * המאמר מבוסס על עבודה סמינריונית שכתבתי במכללת הרצוג, בהדרכת ד"ר יוסף עופר.
1. ראה דברי הרמ"ה (ר' מאיר אבולעפיא), בהקדמתו לספרו **מסורת סייג לתורה**: "חשתי להחליץ ולדרוש ולחקור אחר הספרים המוגהים והמדוקדקים... ולנטוש ספרים חדשים באו מקרוב, וללכת אחרי הישנים הנאמנים".
ראה גם דברי ר' ידידיה שלמה מנורצי, בעל **מנחת שי**, בהקדמתו לתורה (מהד' ילינק, וינה 1876, עמ' 12): "נתתי אל לבי לאחוז בספרי הדקדוק... ולחקור אחר הספרים המוגהים ואחר המסרות המדוקדקות והגרסאות ערבות ואמתיות, ולראות ס"ת החשובים והמעולים שראוי לסמוך עליהם...".
  2. **תורה נביאים כתובים**, הוצאת קורן, ירושלים תשכ"ב, הוגהו בעיון נמרץ על ידי ד' גולדשמידט, א"מ הברמן ומ' מדן. [בדקתי במהדורה שנדפסה בשנת תשמ"ז].
  3. **תורה נביאים כתובים** מוגהים על פי הנוסח והמסורה של כתר ארם צובה וכתבי היד הקרובים לו בידי הרב מרדכי ברויאר, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ח. לאחרונה יצאה מהדורה חדשה של התנ"ך בהוצאת חורב, ירושלים תשנ"ח. שתי המהדורות זהות בכל הנוגע לפרטים שנבדקו במאמר זה.

אך בטרם ניגש להשוואה, נעמוד על הצהרת הכוונות של עורכי המהדורות. הרב מרדכי ברויאר⁴ מרחיב את הדיבור על השיטה שקבע לפיה את נוסח מהדורתו, והיא: השוואת נוסחים של כתבי יד עתיקים, וקבלת כל מקום שאין בו מחלוקת כנוסח מוסכם. במקום שיש בו חילוקי דעות, הכרעתו היא על פי דעת הרוב תוך כדי חקירה ודרישה אחרי מהימנותן של הערות המסורה המצויות באותן כתבי יד.⁵ דרך זו הייתה מקובלת על חכמי ישראל בכל הדורות,⁶ כאשר נדרשו להכריע בין גרסות שונות שהיו לפניהם. לאחר שנתפרסם תצלומו של כתר ארם צובה, קיבלה הצעת הנוסח של בר תמיכה משמעותית.

דרך דומה, לכאורה, נוקטים עורכי מהדורת קו, וכך הם כותבים בפתח מהדורתם:

המהדורה מדויקת עפ"י המסורה, בעיון ובבדיקה מדוקדקת, עד כמה שיד אדם מגעת, וכל כך על יסוד חוות דעתם של בעלי המסורה ושל המדקדקים והמפרשים ועל פי מה שמצוי ברב כתבי-היד והדפוסים המוסמכים, ולא כהעתקה משועבדת לדפוס או לכתב-יד מסוים.

זוהי הצהרה כללית שאין בה משום מתן עדיפות לנוסח מסוים, ואין נותנים כאן מידע מפורט באשר לזהותם של המקורות ולשיטה שהוכרעו בה חילוקי הדעות. מן הראוי אפוא להעמיד את קו במבחן הביקורת ולנסות לחשוף את מקורותיו.

סוגי ההבדלים בין המהדורות

בדיקת ההבדלים הקיימים בין בר לקו, מעלה תופעות שונות בעניינים של כתיב, ניקוד והטעמה. ההבדלים בכתיב (כמו גם בפרשות הפתוחות והסתומות ובצורת השירות), מקורם במסורות שונות. בספרי התורה הדפיס בר בפנים מהדורתו את

4. מ' ברויאר, **כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא**, ירושלים תשל"ז, וראה גם בהקדמה למהדורת בר.
5. בדיקת הערות המסורה סייעה בעיקר להכרעה בשאלות הכתיב. הנוסח המתגבש בדרך זו של השוואה בין מקורות שונים והכרעה בכל מקום לגופו נקרא נוסח אַקְלֶקְטִי.
6. ירושלמי תעניות פ"ד, סח ע"א ("ג' ספרים נמצאו בעזרה"); **הכוזרי**, מאמר ג סימן כה; הקדמת הרמ"ה לספרו **מסורת סייג לתורה**; הקדמת ר' מנחם די לונזאנו לספרו **אור תורה**.

נוסחם של יהודי תימן, ואילו קו הביא את נוסח האשכנזים והספרדים.⁷ המחלוקות בניקוד חלקן מהותיות,⁸ וחלקן משקפות תפיסות שונות בשיטת הניקוד.⁹

כאן נתמקד בטעמי המקרא, שהם אבני היסוד של הקריאה בתורה בניגון ובהטעמה. עניין זה, צדדים רבים לו: הלכתיים,¹⁰ תחביריים¹¹ ומוסיקליים: הרי הוא מסוגל להשפיע על הדרך שנמסר בה הפסוק בידי הקורא, ועל אופן קבלתו בידי השומע.

ההבדלים בטעמים בין בר וקו, אף שאינם גלויים לעין כול, עשויים להיות ידועים למי שבקי ומצוי ברזיה של קריאת התורה בציבור. במהלך הכנת הקריאה לתורה בפרשת השבוע, סימנתי כל מקום שמצאתי בו מחלוקת בין המהדורות בענייני טעמים והטעמה. ובמשך השנים הצטברה רשימה של פריטים אשר לפי הערכתי מקיפה את רוב ההבדלים הקיימים בתחום זה.

ניתן למיין את הפריטים הללו לכמה קבוצות, בהתחשב בחלוקת הטעמים לסוגיהם - טעמים מפסיקים וטעמים משרתיים:¹²

1. **החלפת משרת במשרת.**¹³ הופעת המפסיק היא עצמאית, אך המשרת תלוי בשליטו המפסיק. לכל מפסיק יש משרת מתאים הרואה את פניו, אולם המשרת יכול לקדם פניהם של מפסיקים שונים.

7. לדוגמה: בראשית ד', יג: מְנַשָּׂא/מְנַשׂוּא; בראשית ז', יא: מְעַנֶּת/מְעַנֶּוֹת; בראשית ט', כט: וַיְהִי/וַיְהִי. ועיין עוד במבוא לבר.

8. בראשית ד', כג: הַאֲזַנָּה (בר)/הַאֲזֵנָה (קו); בראשית כ"א, לג: אֶשֶׁל (בר)/אֶשֶׁל (קו); שמות כ', טו: דָּבַר- (בר)/דְּבַר- (קו); דברים ל"ג, כא: וַיֵּתֵא (בר)/וַיֵּתֵא (קו). וראה דברי מנחת שי בכל מקום ומקום.

9. כגון: ניקוד שם הוי"ה וניקוד צורת הכתיב במקרים של קרי וכתוב (בר מנקד, קו אינו מנקד). ראה בנספח 'הנוסח ומקורותיו' שנדפס בסוף מהדורת בר. וראה גם בהקדמה למהדורת קו.

10. מגילה לב ע"א: "א"ר שפטאי א"ר יוחנן. הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר 'וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם' (יחזקאל כ', כ'). ורש"י על אתר מפרש: "נעימה - כגון טעמי המקראות".

11. ראה על כך בהרחבה אצל ש' קוגוט, **המקרא בין טעמים לפרשנות**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 27-16.

12. מקובל לחלק את הטעמים למפסיקים ומשרתיים. המפסיקים מחלקים את הפסוק ליחידות משנה, עד ליחידה הקטנה המכילה שתי תיבות לכל היותר. אופייה של החלוקה מושפע בעיקר מן הקשרים התחביריים בין התיבות, אך גם מאילוצים שבצד המוסיקלי של הקריאה. המפסיקים מתחלקים לדרגות לפי מקומם היחסי בחלוקת הפסוק. המשרתיים מחברים את התיבות שאינן משתתפות בחלוקה, אל תיבת המפסיק השולט על יחידת המשנה. ראה על כך בהרחבה אצל מ' ברויאר, **טעמי המקרא בכ"א ספרים ובספרי אמ"ת**, ירושלים תשל"ז, עמ' 30-3.

2. שינוי מקום ההברה המוטעמת.¹⁴ זו תופעה מצומצמת בכמותה, אך חשיבותה רבה עד כדי שיבוש מובנה של המילה.¹⁵
  3. החלפת מפסיק בתמורתו.¹⁶
  4. מילים מוקפות וגעיות.¹⁷
  5. עשרת הדיברות. ההבדלים בדרכי ההטעמה מקורם בשיטות שונות בחלוקת הפסוקים, ולא ניכנס כאן לעובי הקורה של סוגיה כבדת משקל זו.¹⁸
- בכל אלה לא נעסוק כאן. הדיון יתמקד רק בשתי התופעות הבולטות של החלפת מפסיק בחברו והחלפת מפסיק במשרת.

הצגת הממצאים

במגמה לעקוב אחרי שורשיהן של מחלוקות בר וקו, מתבקשת השוואה בינם ובין דפוסי מקרא קדומים. נבדוק אפוא גם את נוסחם של ארבעה דפוסים ראשוניים ששמעם יצא כמייצגים נוסח מדויק ומקובל, ואלו הם:¹⁹

13. שמות כ"א, לה: וְכִי-יִגַּף שׁוֹר-אֵישׁ (בר), וְכִי-יִגַּף שׁוֹר-אֵישׁ (קו). הכלל הוא שהופעת משרת התביר תלויה במרווח בין ההברות המוטעמות בתיבות המפסיק והמשרת. מקרה זה מופיע ברשימות המסורה של היוצאים מהכלל, ראה אצל א' דותן, ספר דקדוקי הטעמים לר' אהרן בן משה בן אשר, ירושלים תשכ"ז, עמ' 26.
14. בראשית ז', ז: וַיִּבֶא נֹחַ (בר), וַיִּבֶא נֹחַ (קו). מ"ש על אתר: "במקצת ספרים כתיבת יד במלעיל, כי הגלגל (= המונח) ביו"ד, וכן כתב א"ת (= אור תורה לר' מנחם די לונזאנו)".
במדבר י"א, ח: שֵׁטוֹ (בר); אין הכרעה מהי ההברה המוטעמת, שֵׁטוֹ (קו). מ"ש: "הוא מלרע על דרך הזרות, כמו וסרו הצפרדעים, כי שמו אותי בבור". וראה אצל מ' פרלמן, ספר במדבר - מפוסק על פי טעמי המקרא, תל אביב תשמ"א, עמ' ה.
דברים כ"ג, ג: לא-יִבֶא לוֹ (בר), לא-יִבֶא לוֹ (קו).
דברים ל"ג, כא: וַיִּתֵּאֶ (בר), וַיִּתֵּאֶ (קו). מ"ש מביא את דעת רד"ק: "מחלוקת בקריאת המילה הזאת. בן אשר קורא אותה מלעיל בשני פשטין, ובן נפתלי מלרע בפשט אחד". וראה גם הערה 8.
15. לדוגמה: רש"י, בראשית כ"ט, ו: בָּאָה/בָּאָה. רש"י, שם ל"ד, כט: שָׁבוּ/שָׁבוּ. רש"י, שם י"ח, כ: רָבָה/רָבָה. השווה גם רָמָה (שמות ט"ו, א)/רָמָה (דברים ל"ב, כז).
16. בראשית ל"ב, כב: וַיַּעֲבֹר (בר), וַיַּעֲבֹר (קו).
17. עיין בהקדמה אצל מ' כהן, מקראות גדולות הכתר, ירושלים 1992. ועיין אצל מ' ברויאר, טעמי המקרא (לעיל, הערה 12), פרקים ז-ח.
18. ראה ברויאר, כתר ארם צובה (לעיל, הערה 4), עמ' 56.
19. המספרים בסוגריים מציינים את השנה שבה יצאה המהדורה לאור. לפרטים נוספים עיין אצל ח' רבין, ערך 'מקרא, דפוסי המקרא', אנציקלופדיה מקראית ה, עמ' 368-385.

יעקב בן חיים בן אדניהו (ויניציה, 1524/5).²⁰

ר' וולף היידנהיים (רו"ה, 1818).²¹

מאיר הלוי לעטעריס (1852).²²

כריסטיאן דוד גינצבורג (1911).²³

נציג בזה 32 חילופי נוסחות בין בר לקו לפי סדר הופעתן בתורה, ונביא בכל מקרה את דרכי ההטעמה של הדפוסים הראשונים, ואת נוסחו של כתב יד לניגוד B 19a (להלן: ל),²⁴ שהוא אחד המקורות החשובים לקביעת הנוסח של בר.

	מקום	לניגוד	ברויאר	קורן	ויניציה	היידנהיים	לעטעריס	גינצבורג
1	בראשית י', ו	כּוּשׁ	כּוּשׁ	כּוּשׁ	כּוּשׁ	כּוּשׁ	כּוּשׁ	כּוּשׁ
2	בראשית ט"ו, ה	השְׂמִימָה	השְׂמִימָה	השְׂמִימָה	השְׂמִימָה	השְׂמִימָה	השְׂמִימָה	השְׂמִימָה
3	בראשית כ"ב, ח	אלהים	אלהים	אלהים	אלהים	אלהים	אלהים	אלהים
4	בראשית כ"ד, כא	לדעת	לדעת	לדעת	לדעת	לדעת	לדעת	לדעת
5	בראשית כ"ה, ג	דָּדוֹן	דָּדוֹן	דָּדוֹן	דָּדוֹן	דָּדוֹן	דָּדוֹן	דָּדוֹן
6	בראשית כ"ח, טו	וַיֹּאמֶר	וַיֹּאמֶר	וַיֹּאמֶר	וַיֹּאמֶר	וַיֹּאמֶר	וַיֹּאמֶר	וַיֹּאמֶר
7	בראשית ל"ב, יא	קִטְנֹתִי	קִטְנֹתִי	קִטְנֹתִי	קִטְנֹתִי	קִטְנֹתִי	קִטְנֹתִי	קִטְנֹתִי
8	בראשית ל"ד, ז	וּבְנֵי יַעֲקֹב	וּבְנֵי יַעֲקֹב	וּבְנֵי יַעֲקֹב	וּבְנֵי יַעֲקֹב	וּבְנֵי יַעֲקֹב	וּבְנֵי יַעֲקֹב	וּבְנֵי יַעֲקֹב
9	בראשית ל"ז, לב	הַכְּר־נֹא	הַכְּר־נֹא	הַכְּר־נֹא	הַכְּר־נֹא	הַכְּר־נֹא	הַכְּר־נֹא	הַכְּר־נֹא
10	בראשית מ"א, ל	שֶׁבַע	שֶׁבַע	שֶׁבַע	שֶׁבַע	שֶׁבַע	שֶׁבַע	שֶׁבַע
11	בראשית מ"ו, לא	אֱלֹוֹ	אֱלֹוֹ	אֱלֹוֹ	אֱלֹוֹ	אֱלֹוֹ	אֱלֹוֹ	אֱלֹוֹ
12	בראשית מ"ח, כ	בֶּן	בֶּן	בֶּן	בֶּן	בֶּן	בֶּן	בֶּן
13	בראשית מ"ח, כב	וַאֲנִי	וַאֲנִי	וַאֲנִי	וַאֲנִי	וַאֲנִי	וַאֲנִי	וַאֲנִי
14	שמות י"ח, ה	אֶל-הַמְדַבֵּר	אֶל-הַמְדַבֵּר	אֶל-הַמְדַבֵּר	אֶל-הַמְדַבֵּר	אֶל-הַמְדַבֵּר	אֶל-הַמְדַבֵּר	אֶל-הַמְדַבֵּר
15	ויקרא ד', כד	אֲתוֹ	אֲתוֹ	אֲתוֹ	אֲתוֹ	אֲתוֹ	אֲתוֹ	אֲתוֹ

20. **מקראות גדולות** דפוס ויניציה, מהדורת רפ"ד-רפ"ו, דפוס צילום בהוצאת מקור, 1972.
21. **תורת משה**, רעדלהיים תקע"ח.
22. Hebrew Publishing Company, תרס"ט 1909.
23. חברת מפיקי הקדש בבריטניה ובשאר הארצות, לונדון תרפ"ו 1926.
24. דפוס צילום בהוצאת מקור, ירושלים חש"ד.

	מקום	לינגרד	ברויאר	קורן	ויניציה	היידנהיים	לעטעריס	גינצבורג
16	ויקרא לו, ז'	אשר	אשר	אשר	אשר	אשר	אשר	אשר
17	ויקרא לו, ו'	אשר שרף	אשר שרף	אשר שרף	אשר שרף	אשר שרף	אשר שרף	אשר שרף
18	ויקרא לו, ד, יט	וכפר	וכפר	וכפר	וכפר	וכפר	וכפר	וכפר
19	ויקרא לו, כ"ו	בכם	בכם	בכם	בכם	בכם	בכם	בכם
20	ויקרא לו, כ"ז, י	יחליפנו	יחליפנו	יחליפנו	יחליפנו	יחליפנו	יחליפנו	יחליפנו
21	ויקרא לו, כ"ו, מא	אף-אני	אף-אני	אף-אני	אף-אני	אף-אני	אף-אני	אף-אני
22	במדבר ה', ז'	לאשר אשם	לאשר אשם	לאשר אשם	לאשר אשם	לאשר אשם	לאשר אשם	לאשר אשם
23	במדבר י"א, יח	ואל-העם תאמר	ואל-העם תאמר	ואל-העם תאמר	ואל-העם תאמר	ואל-העם תאמר	ואל-העם תאמר	ואל-העם תאמר
24	במדבר י"א, כד [נוסח לא ברור]	משה	משה	משה	משה	משה	משה	משה
25	במדבר כ"א, יג	ויחזו	ויחזו	ויחזו	ויחזו	ויחזו	ויחזו	ויחזו
26	במדבר ל"ד, כ	ולמטה בני שמעון	ולמטה בני שמעון	ולמטה בני שמעון	ולמטה בני שמעון	ולמטה בני שמעון	ולמטה בני שמעון	ולמטה בני שמעון
27	דברים ד', יא	והקר	והקר	והקר	והקר	והקר	והקר	והקר
28	דברים ד', יד	ואתני	ואתני	ואתני	ואתני	ואתני	ואתני	ואתני
29	דברים י"ג, ז'	ושרפת באש	ושרפת באש	ושרפת באש	ושרפת באש	ושרפת באש	ושרפת באש	ושרפת באש
30	דברים כ"ב, ג	וכן תעשה	וכן תעשה	וכן תעשה	וכן תעשה	וכן תעשה	וכן תעשה	וכן תעשה
31	דברים כ"ד, ז'	כל-ימצא איש	כל-ימצא איש	כל-ימצא איש	כל-ימצא איש	כל-ימצא איש	כל-ימצא איש	כל-ימצא איש
32	דברים כ"ח, נט	וחלים-רעים	וחלים-רעים	וחלים רעים	וחלים רעים	וחלים רעים	וחלים רעים	וחלים-רעים

מסקנות

ההנחה העומדת בבסיס החקירה היא, שבדיקה מדגמית של המקומות שיש בהם חילוקי דעות לאורך מאות בשנים, בשים לב להכרעת המהדיר, יש בה כדי להבהיר את טיבם של מקורותיו. הנחה זו מקבלת כעת משנה תוקף, לאור העובדה שדרכי ההטעמה השונות בדפוסים החדשים משתקפות בבירור גם בדפוסים הראשונים.

אך בטרם נפנה לבדוק את נוסח קו, ניתן דעתנו על התמונה העולה מהשוואת בר אל ל. קיימת התאמה ב-31 מתוך 32 מקרים. החריג היחידי (מס' 32) מתברר מן השיטה שעל פיה ייסד ברויאר את הנוסח שלו, שהרי כאן נמצא כתב יד ל בעמדת מיעוט לעומת כתבי יד אחרים (ובהם כתר ארם צובה). תמיכתם הגורפת של הדפוסים הקדומים בנוסח ל במקום זה מחזקת את ההשערה שאין מדובר כאן בטעות, אלא במסורת הטעמה שהעדויות על קיומה נמצאות לפנינו.²⁵

העמדת בר ול בצד אחד מול הדפוסים בצד שני, מלמדת כי ב-8 מקומות²⁶ מתוך כלל ה-31, אף לא אחד מהדפוסים תומך בנוסח בר ול (אך כולם, מאידך, מסכימים עם קו). נטייתן של מהדורות התנ"ך המודפסות 'להסכים' ביניהן במקומות שהתגלו בהם חילוקי דעות בין מסרנים ונקדנים, מקבלת אף היא את ביטויה ההולם בממצאים שהעלינו.

נעיין כעת בהצעת הנוסח של קו, ונגלה שהתמונה המצטיירת היא מרתקת בבהירותה: קיימת זהות ברורה בין קו ונוסח היידנהיים, ובכל 32 הפריטים יש ביניהם התאמה מוחלטת. יתר על כן, מידת הדמיון של קו לדפוסים האחרים נמצאת במרחק רב מאחור: רק 18 התאמות עם ויניציה ולעטעריס, ורק 17 התאמות עם גינצבורג.

מידת ההסכמה של קו אל דפוסי ויניציה, לעטעריס וגינצבורג, אף היא אינה מתיישבת עם הטענה שקו הסתמך על "רוב הדפוסים המוסמכים", כדלהלן: ב-13 מקרים הנוסח שלו מוסכם על שלושתם. ב-3 מקרים חלוק עליו אחד מתוך השלושה. ב-6 מקרים חלוקים עליו שניים מתוך השלושה. ב-10 מקרים (!) שלושתם סותרים את הנוסח שלו.

צרף לזה את דבריו של המהדיר עצמו, בהקדמה למהדורה: "בהוצאתנו זו הלכנו בעקבות ר' וולף היידנהיים בחומשיו והדפסנו טעמים כפולים גם בזרקא, בסגול ובתלישא...". אמנם דברים אלה אינם אמורים באופן כללי, אלא רק ביחס לשיטת הסימון של הטעמים שמקומם בתיבה קבוע.

החוקרים כבר גילו את דעתם בנידון זה,²⁷ אולם ככל הידוע לא הסתמכו על בדיקת המהדורה עצמה. אף אנו הגבלנו את החקירה מראש לנושא הטעמים, ולא

25. וראה על כך ברויאר, **כתר ארם צובה** (לעיל, הערה 4), עמ' 46.

26. פריטים: 2, 5, 6, 8, 10, 15, 19, 25.

27. על הדמיון בין קו והיידנהיים עמד ח' רבין, ערך 'מקרא, דפוסי המקרא', **אנציקלופדיה מקראית** ה, ירושלים תשל"ח, עמ' 385, ואלו דבריו: "התנ"ך השלם הראשון שסודר ונדפס בא"י הוא של קורן, ירושלים תשכ"ב ואילך, במספר הדפסות בגדלים שונים ובאות חדשה, שנוצרה במיוחד לשם כך. **תורה עפ"י מהדורת היידנהיים** (ההדגשה שלי - י"ש), נ"ך עפ"י

בדקנו אם הזהות בין קו ובין היידנהיים קיימת גם בעניינים נוספים. אפס, כעת יש בידנו חיזוק משמעותי לטענה שנוסח רו"ה שימש כבסיס למהדורת התנ"ך של קו.

נספח: חילופי הנוסחות

ברקע הדיון תלויה ועומדת שאלת חילופי הנוסחות בכתבי היד ובדפוסים. מדוע דווקא במקומות הללו מצאנו חילוקי דעות בין המסרנים? האם מקורם בטעות או שהם עדות למסורת אחרת? ננסה להציג היבטים שונים הקשורים לסוגיה זו.

חילופי תלישא גדולה בתלישא קטנה (פריט 16) - הטעמים הללו דומים בשמם, בצורתם ובנגינתם (קיימת נטייה אצל בעלי קריאה להחליף ביניהם ויש גם שאינם מבחינים בהבדל מוסיקלי), והקרקה נוחה לטעות נקדן או מעתיק. כך מצאנו בפריט 16 שנחלק בו דפוס ויניציה (להלן: ד) עם שאר כתבי היד, וכך גם במקום שהנוסח מוסכם על כולם אך ההטעמה סותרת את כללי הפיסוק.²⁸

על כך יש להוסיף כי התלישא הגדולה שייכת לסדרת המפסיקים שכוח פיסוקם הוא החלש ביותר - השלישים. תחומי החלוקה בסדרה זו מעוררים לעתים סימני שאלה²⁹ וגורמים לתופעות יוצאות דופן,³⁰ והתנהגותם החריגה אף אנסה את החוקרים לחדש כללים חדשים בפיסוק הטעמים.³¹

המסורה, והוכנסו כאן כמה שינויים בסידור, כדי לקרב את מראה הטקסט לצורה המסורתית שהיתה לו קודם שהונהגה החלוקה לפרקים". ועוד מדבריו בעמ' 383: "על מנחת שי ושאר חיבורי מסורה מבוססת מהדורת החומש של וולף היידנהיים, רעדלהיים תקע"ח, הנחשבת עד עתה למהדורה המדויקת ביותר של textus receptus (הנוסח המקובל - "ש), ונדפסה שוב בתנ"ך קורן".

גם מ' פרלמן ז"ל החזיק בדעה זו. ראה **ספר בראשית - מפוסק על פי טעמי המקרא**, הוצאת זמרת, תל אביב תשל"ט, 'עם הספר', עמ' 1: "החומש של הוצאת קורן, המבוסס עפ"י הכרעותיו של ר' וולף היידנהיים". ואף הרב ברויאר מעיד במפורש בשם ר' מאיר מדן, שתנ"ך קורן הוגה על פי שיטת רו"ה, בהסתמך על הוראתו של בעל חתם סופר (**מגדים**, י, תש"ן, עמ' 110, הערה 23).

הרב ברויאר מבקר את תנ"ך קורן בין השיטין של חקירותיו. בנספח לבר, הנוסח ומקורותיו, עמ' שצט, הוא משבח את מנהג הדפוסים שקדמו לקו (וראה גם בעמ' תא). בסוף ספר שופטים במהדורת 'דעת מקרא' הובא מאמרו 'נוסח ספר שופטים על פי המסורה'. ראה דבריו שם, עמ' 18, על השגיאות בכתב, בניקוד ובטעמים שעברו מ-ד ללעטעריס, ממנו למהדורות הצילום, ומשם למהדורת קורן. ועיין אצל ח' ילון, 'על התנ"ך הוצאת קורן' (מכתב למערכת), **הצופה**, י"ח בתמוז תשכ"ב.

28. ויקרא ה', ב: או, ויקרא כ"ג, יג: ומנחתו, ועוד. וראה ביתר פירוט אצל מ' פרלמן, **ספר ויקרא - מפוסק על פי טעמי המקרא**, תל אביב תש"ם, עמ' עט.

29. מ' ברויאר, **טעמי המקרא** (לעיל, הערה 12), עמ' 75.

חילופי גרש בקדמא (פריט 10) - דמיון הצורה שבין שני הטעמים בכתבי היד (ומקומם מעל ההברה המוטעמת) ייתכן וגרמו לשיבוש שהתפשט והתקבל בכל הדפוסים.³²

חילופי מרכא וטפחא (פריטים 17 ו-32) - גם אלו טעמים הדומים זה לזה בצורתם ובמקומם מתחת לתיבה, ויש מקום לסברה שאף חילופים אלה השתלשלו בדרך דומה. אולם, שורש הדבר עשוי להתברר רק אם לא נסתפק בבדיקת נוסח הדפוסים ונשווה גם את נוסח כתבי היד. דעת יחיד מול הרוב תהלום יותר את סברת הטעות, ואילו אחדות דעים בין שני כתבי יד לפחות עשויה להעיד על מסורות שונות.

חילופי רביע בזקף - דמיון הצורה בין שני הטעמים תרם, אולי, לריבוי המופעים של החלפות כאלו. ראה פריטים 1, 2, 5, 11, 15, 20, 24. במקרה אחד (פריט 2) החלפה זו מעוררת את החשד של טעות נקדן בגלל שגרת הנגינה של מהפך - פשטא - זקף.³³

חילופים בין פסוקים דומים - בדומה לחילופים הנובעים מן הדמיון הגרפי בין טעמים, ניתן להצביע על פסוקים קרובים בתוכנם, או בעלי צירוף מילים זהה. תופעות כאלה גרמו לנקדן להחליף פסוק בחברו שבעניין או בפסוק הסמוך לו.³⁴ ראה פריטים 8, 15, 19, 20, 24, 25, 31.

מחלוקת בנייתו התחבירי של הפסוק - תופעות אלו עשויות להעיד על חילוקי דעות בהבנת הקשרים בין מרכיבי הפסוק. ראה פריטים 18, 27, 30-32.³⁵

” פ

” פ

30. שני מפסיקים בתיבה אחת, כמו: זה (בראשית ה', כט), קרבו (ויקרא י', ד), ועוד.
31. ראה דברי מ' פרלמן על הרב ברויאר (לעיל, הערה 28), עמ' יג.
32. מ' ברויאר, **כתר ארם צובה** (לעיל, הערה 4), עמ' 53. ושם הוא מביא דוגמה נוספת.
33. ראה: איגרת שד"ל אל בר, **תורת אמת**, הוצאת מקור, ירושלים תשל"א, עמ' 64-69.
34. מ' ברויאר, **כתר ארם צובה** (לעיל, הערה 4), עמ' 46-56, דן במחלוקות בין כתבי היד לבין עצמם ובינם לבין ד, ומסביר בדרך זו חלק מהמקרים.
35. ראה: מ' פרלמן (לעיל, הערה 28), עמ' כה; הנ"ל, **ספר דברים - מפוסק על פי טעמי המקרא**, תל אביב תשמ"א, עמ' מו-מז.